

УДК 347.736/.738(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.6>

Ю. В. Завгородня
orcid.org/0000-0003-3161-2555
студентка IV курсу Економіко-гуманітарного факультету
Донецького національного технічного університету

В. М. Грудницький
orcid.org/0000-0003-3161-4147
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та права
Донецького національного технічного університету

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Вперше електронні докази як самостійний засіб доказування були офіційно запроваджені в Цивільному процесуальному кодексі України наприкінці 2017 року. Однак їхній доказовий потенціал залишається значною мірою невикористаним. Відомо, що технічні відмінності у використанні електронних цифрових носіїв мають значний вплив на різні аспекти доказової функції. Одним із важливих питань, яке потребує ретельного розгляду, є надання електронних доказів суду, що має свою специфіку та обумовлює актуальність цієї статті. Також, особливої актуальності це питання набуває з огляду на введений воєнний стан 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 [1], який було затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-IX [2]. Рада суддів України рекомендує, щоб деталі роботи Суду були визначені з урахуванням поточної ситуації в кожному регіоні. У такому контексті та в таких регіонах електронне правосуддя набуває особливого значення, оскільки полегшує доступ громадян до правосуддя в безпечному середовищі. Оскільки військові дії можуть бути тривалими, затяжними або локальними, Верховний Суд відображатиме особливості здійснення правосуддя в регіоні, де запроваджено воєнний стан. Тому з метою забезпечення безпеки учасників судового процесу та відвідувачів суду, його керівництво призупиняє особистий прийом громадян та обмежує доступ до суду особам, які не беруть участі у судовому процесі. Якщо суд не оголосив перерву в судовому засіданні, сторони мають можливість заявити клопотання про відкладення розгляду справи з мотивів ворожнечі та/або про розгляд справи в режимі відеоконференції з використанням будь-яких технічних засобів, у тому числі власних технічних засо-

бів [3]. У зв'язку з цим Рада суддів України оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України рекомендує виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану [4]. У цьому контексті широко використовується віддалений доступ, зокрема, для дистанційного опрацювання документів, передачі електронних доказів, дистанційного розгляду справ за допомогою відеоконференцій та прийняття рішень в електронному вигляді. В цьому контексті особливої уваги заслуговують електронні докази як новий засіб доказування в цивільному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впровадження електронних (цифрових) доказів у національні системи привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, у науці цивільного процесу електронні докази займали центральне місце у працях таких науковців, як Д.Д. Луспенник, В.С. Петренко, О.С. Чорний, І. Ю. Татулич, С. А. Чванкіна, А. Штефан та інші.

Метою статті є дослідження використання та оцінки електронних доказів у цивільному процесі в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «електронні докази» вперше був використаний у 1970-х роках, коли з'явилися «машинні записи». Наприкінці 1960-х років, коли американські юристи вперше зіткнулися з електронними доказами на практиці, вони відзначили, що це нове явище «може мати багато облич». Сьогодні, завдяки стрімкому розвитку Інтернету та науково-технічному прогресу, сучасні електронні носії можуть містити будь-яку інформацію – не лише текст, а й графічні зображення, відео- та аудіозаписи, веб-сторінки тощо [5, с. 55]. Електронні докази є відносно новим, складним та

поширеним засобом доказування в цивільному процесі. Саме ця специфіка робить їх унікальними. Іншими словами, джерело доказів (носій) є електронним, а сама інформація відображається за допомогою письмових знаків [6, с. 113].

В наукових колах не має чіткого визначення поняття електронних доказів. Деякі експерти розуміють цей вид доказів як «цифрові» докази. Однак з розвитком комп'ютерних технологій (цифрових технологій) цей вид доказів став «електронним» доказом. Як наголошує Д. М. Цехан, під «цифровими доказами» розуміються фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки електронною обчислювальною машиною стають доступними для прийняття людиною [7, с. 300].

На сучасному етапі чітке визначення поняття «електронні докази» міститься у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України). Саме у ньому під електронними доказами розуміється інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи [8, ч. 1 ст. 100] зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення. Така інформація може бути збережена також на портативних пристроях (мобільних телефонах, картах пам'яті), а також в мережі Інтернет.

Цивілісти також звертають увагу на значення електронних доказів в процесі доказування обставин справи. Так, В.С. Петренко звертає увагу на переваги електронних доказів, оскільки деякі докази з часом втрачають свій вигляд, якість і, відповідно, доказову силу. На відміну від інших видів доказів, електронні докази можуть зберігатися стільки часу, скільки необхідно. Крім того, однією з найважливіших характеристик електронних документів як доказів є те, що вони не прив'язані до конкретного фізичного носія, оскільки технічні засоби дозволяють робити необмежену кількість копій і використовувати їх у будь-який час, що неможливо з іншими видами доказів [6, с. 113]. У свою чергу, Д.Д. Луспенник зазначає, що запровадження електронних доказів як самостійної форми доказування є доречним і прогресивним кроком у модернізації судового процесу. Водночас, електронні докази, як оригінальна та специфічна правова конструкція, потребують особливої уваги до нюансів їх правового регулювання [9].

Ознаками електронних доказів можна вважати наступні: відсутність матеріальної форми для електронних доказів; необхідність програмного та апаратного забезпечення для аналізу електронних доказів; наявність технічних носіїв; спеціальні процеси створення та зберігання

інформації, які дозволяють легко модифікувати ці носії без втрати їх змісту, і навпаки, які дають можливість модифікувати їх зміст, не залишаючи слідів на цих носіях; відсутність копій електронних доказів [10, с. 102].

Норми ЦПК України, зокрема ч. 2, 3 ст. 100 закріплюють правило, за яким електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [8]. Практикуючі юристи підкреслюють, що «електронні докази слід подавати як в електронній, так і в паперових копіях, що значно полегшує процедуру огляду та дослідження цих доказів судом» [11]. Тобто, сторони мають право подавати електронні докази у вигляді паперових копій, які мають бути засвідчені у встановленому законом порядку.

Слід також зазначити, що оригінали електронних доказів можна знайти на портативних носіях або в Інтернеті. Якщо до суду подаються копії, наприклад, у вигляді скріншотів або веб-посилань, сторони провадження повинні забезпечити їх належну автентифікацію та зберігання в безпечному місці для уникнення будь-яких пошкоджень. Однак слід мати на увазі, що кожна сторона може вимагати збереження таких електронних доказів шляхом їх перевірки перед передачею справи до суду. Подаючи електронні докази до суду, необхідно подбати про те, щоб ідентифікувати особу, яка створила докази. Так, на думку І. Ю. Татулич «на практиці можуть виникати також проблеми, пов'язані з встановленням особи, яка створила певний електронний доказ, оскільки в соцмережі може зареєструватися будь-яка особа під будь-яким іменем» [12, с. 217]. Це може призвести до ситуації, коли відповідна особа свідомо поширює неправдиву інформацію, яка може негативно вплинути на результат справи, наприклад, щодо позивача або відповідача. Встановити автора такої інформації дуже складно. Тому суд також повинен встановити розповсюджувача електронних доказів, поданих до суду.

У чинному ЦПК України не встановлено жодних специфічних правил, що стосуються оцінки електронних доказів під час розгляду та вирішення цивільних справ. Це означає, що суддя застосовує загальні правила оцінки доказів. Слушною є позиція Б. Кодоли, яка вважає, що не уточненим є питання, як суд досліджуватиме й оцінюватиме електронні докази, оскільки він не наділений спеціальними повноваженнями. Незрозуміло, яким чином будуть залучатися експерти та спеціалісти. Як наслідок, після внесення змін до кодексів необхідно буде переглянути інструкції з діловодства (для господарських та адміністративних судів). Згідно з цими інструкціями, доку-

менти, отримані електронною поштою або факсом без електронного цифрового підпису, не вважатимуться офіційними документами [13].

Багато інших питань залишаються без відповіді. Як можна безпечно зберігати та передавати електронні докази до суду? Адже такі докази можуть бути легко знищені, навмисно чи іншим чином. На жаль, законодавство не передбачає відповідальності у разі умисного знищення або пошкодження електронних доказів. Це може призвести до зловживання сторонами процесуальними правами. Крім того, законодавець не пояснює, як відрізнити автентичні електронні докази від фальсифікованих. Сучасний стан інформаційних технологій дозволяє легко «створити» необхідні докази за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Чи існують критерії для визначення того, які електронні докази є справжніми, а які – копіями? Враховуючи, що оригінали та копії таких доказів зазвичай зберігаються на сторонніх пристроях, таких як карти пам'яті, дискети, дискети тощо, виникає питання, чи є електронні докази автентичними чи ні. Виникає питання, чи є оригінали та копії електронних доказів ідентичними. Також важко визначити, що є оригіналом, а що копією, коли інформація надається на веб-сайті. Визначити це без втручання експерта технічно неможливо. У цьому випадку законодавець передбачає лише те, що сторона, яка надає копію електронного доказу, повинна довести, що вона або хтось інший володіє оригіналом електронного доказу. Крім цього, законодавець закріплює процесуальні дії суду в разі, якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу (ч. 4, 5 ст. 100 ЦПК) [8]. Так, Приморський районний суд м. Одеси в рішенні від 27 травня 2019 р. у справі № 522/6197/17 відмовив у задоволенні позовних вимог, оскільки позивачем не представлені саме оригінали фотокарток при заявленому відповідачами сумнів.

Висновки. Повномасштабна війна в Україні дала змогу подивитися по-новому на потенціал «Електронного суду», яка є складовою частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Запровадження нового інструменту доказування – електронних доказів – має на меті слугувати ефективному та оперативному розгляду цивільних справ. Однак у майбутній судовій практиці необхідно вирішити низку проблемних і невирішених питань, щоб українські суди могли забезпечити однакове застосування законодавства. Зволікання з вирішенням існуючих проблем за допомогою законодавчих заходів може призвести до неефективного застосування положень на практиці. Що стосується усунення законодавчих неузгодженостей, то запровадження електронних доказів є кроком до роз-

витку ефективних судових процедур в реаліях постіндустріального суспільства.

Література

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>
3. Верховний Суд повідомив про особливості здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан. URL: <https://www.yurfact.com.ua/fakty/osoblyvosti-zdiisnennia-pravosuddia-pid-chas-viiny>
4. Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <https://zib.com.ua/ua/150714.html>
5. Зімнік В.В. Електронні докази в цивільному процесі та їх застосування на практиці. Актуальні питання вдосконалення діяльності Національної поліції України в сфері превенції та запобігання корупції. 2017. С. 55–57.
6. Петренко В.С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. Молодий вчений. 2018. № 1. С. 111–115.
7. Вернидубов І., Белікова С. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss 2. С. 299–305.
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Лупсеник Д.Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. Судово-юридична газета. 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/124587-novelizatsiya-tsvivilnogo-protsesu-pozitivno-vplivula-na-sudovu-praktiku>
10. Павлова Ю.С. Поняття та правова природа електронних доказів у цивільному процесуальному праві. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В.В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 102.
11. Барбашин С. Використання електронних доказів у суді – власний досвід. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vykorystannyaelektronnyh-dokaziv-u-sudi-vlasnyj-dosvid/>
12. Татулич І. Ю. Електронні докази як засіб доказування в цивільному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 215–219.
13. Кодола Б. Електронні докази: регулювання, яке буде складно застосувати на практиці. Закон і бізнес. Вип. № 49 (1347). URL: http://zib.com.ua/ua/131203-elektronni-dokazi-regulyuvannya_yake_bude_skladno_zastosuvat.html

Анотація

Завгородня Ю. В., Грудницький В. М. Роль електронних доказів у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану. – Стаття.

Автори досліджують роль електронних доказів у цивільному судочинстві під час воєнного стану і доходять висновку, що широкомасштабна війна в Україні не гальмує правосуддя в Україні, але, безумовно, завадила розгляду цивільних справ у звичайному режимі. Наприклад, судді, які продовжували працювати під час війни, підкреслювали, що до них

фактично не надходили цивільні справи. На думку авторів, цей факт не означає, що громадяни втратили інтерес до раніше призначених їм справ, а скоріше, що їхні порушені права будуть з часом відновлені, а тому суди повинні бути готові до того, щоб громадяни могли звертатися до суду і ефективно захищати свої порушені права навіть у воєнний час. Автори зазначають, що Рада суддів України рекомендує, щоб специфіка роботи судів визначалася поточною ситуацією в кожному регіоні. На думку авторів, електронне правосуддя є особливо важливим у таких ситуаціях та регіонах, оскільки полегшує доступ громадян до правосуддя в безпечному середовищі. На думку авторів, нинішня ситуація в Україні дає можливість, а в деяких випадках змусить учасників судових процесів на територіях, де немає збройного конфлікту, переоцінити потенціал електронного судочинства. Автори вважають, що така система сприятиме електронному обміну судовими документами між судом та учасниками процесу, а також між сторонами цивільного судочинства. Включення електронних доказів до переліку юридичних доказів є кроком до вдосконалення цивільного судочинства.

Практичного значення набуває встановлення нормами законодавства процедури використання таких доказів, зокрема їх подання, фіксація, порядок засвідчення копії електронного документа. Авторами також досліджено судову практику щодо подання електронних доказів для вирішення справ. Під час подання доказів до суду в електронній формі суд не вимагає у сторони надіслати копії цих документів іншим учасникам цивільної справи. При цьому, виникає низка невирішених питань, які потребують законодавчого закріплення для ефективного розгляду справ.

Ключові слова: електронні докази, воєнний стан, оригінал електронного доказу, електронні носії, цифровий підпис.

Summary

Zavhorodnia Yu. V., Hrudnytskyi V. M. The role of electronic evidence in civil proceedings under martial law. – Article.

The authors examine the role of electronic evidence in civil proceedings during martial law and conclude that the large-scale war in Ukraine has not slowed down justice in Ukraine, but has certainly prevented civil cases from being heard as usual. For example, judges who continued to work during the war emphasized that they did not actually receive civil cases. In the authors' opinion, this fact does not mean that citizens have lost interest in the cases previously assigned to them, but rather that their violated rights will be restored over time, and therefore courts should be prepared to ensure that citizens can go to court and effectively defend their violated rights even in wartime. The authors note that the Council of Judges of Ukraine recommends that the specifics of the work of the courts should be determined by the current situation in each region. According to the authors, e-justice is particularly important in such situations and regions, as it facilitates citizens' access to justice in a secure environment. According to the authors, the current situation in Ukraine makes it possible, and in some cases will force litigants in areas where there is no armed conflict, to reassess the potential of e-justice. The authors believe that such a system will facilitate the electronic exchange of court documents between the court and litigants, as well as between the parties to civil proceedings. The inclusion of electronic evidence in the list of legal proofs is a step towards improving civil proceedings.

It is of practical importance to establish by law the procedure for the use of such evidence, including its submission, recording, and the procedure for certifying a copy of an electronic document. The authors have also studied the court practice of submitting electronic evidence for resolving cases. When submitting evidence to the court in electronic form, the court does not require the party to send copies of these documents to other parties to the civil case. At the same time, a number of unresolved issues arise which require legislative consolidation for the effective consideration of cases.

Key words: electronic evidence, martial law, original electronic evidence, electronic media, digital signature.